

Keresztény-Zsidó
Teológiai Évkönyv
2023

Szerkesztő:
SZÉCSI JÓZSEF

Keresztény-Zsidó Társaság
Budapest

A Keresztény–Zsidó Teológiai Évkönyv 24. kötete
2001–2023

(2017-ben két kötet jelent meg)

Sorozatszerkesztő: Szécsi József

A kötet megjelenéséért köszönetet mondunk
a Magyarországi Református Egyháznak
a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulatnak,
Martos Levente Balázs katolikus püspöknek
és Mérő Mátyás, Krisna-hívó lelkésznek

A könyv borítóján

Jerry Bock: Fiddler on the Roof musicaljében

Chaim Topol – Tevje szerepében

ISSN 1785-9581

Kiadó:

Keresztény–Zsidó Társaság

Nyomdai előkészítés:

K. Őr Erzsébet

Nyomda:

Korrekt Nyomdaipari Kft.

TARTALOM

BIRÓ Tamás	
Két kommentár Gen 17-hez	7
DOBOS Károly Dániel	
Egy elfeledett történet: 800 000 elüldözött közel-keleti zsidó	14
ENGHY Sándor	
Intertextualitás Strack és Billerbeck munkásságában	
A szövegkezelés tanulságai	30
GERŐFINÉ DR. BREBOVSZKY Éva	
Intertextualitás és a Zsidókhöz írt levél	42
GÖRFÖL Tibor	
Martin Buber és a kereszténység	
A hit két formájának előzményei és utóélete	52
Jutta HAUSMANN	
Jelentés az ICCJ frankfurti éves találkozójáról – 2022	65
HIDVÉGI Máté	
Emlékezés Nyíri Tamásra	67
JAKAB Attila	
A kőrösmezői deportálások és a Kamenyec-Podolszkij-i tömeggyilkosság korabeli sajtóvisszhangja	75
KAMARÁS István	
Ferencpálista egyházreform Csereháton. Rögvalóság és utópia	87
KAMARÁS István	
Diskurzus a ferencpálista egyházreformról	90
Endre KISS	
Historische und theologische Perspektiven des Jansenismus in Herders enzyklopädischem Denken	111
KÓKAI-NAGY Viktor	
A keresztyén közösségek üldöztetése az Újszövetség irataiban	137
KONCZ VÁGÁSI Katalin	
Hággáj, mint Isten motiváló küldötte	145
KOVÁCS Enikő Hajnalka	
Hóséa könyve	157
	5

Gábor LENGYEL	
Beha'lotcha am 17. Juni 2022 in der Rumbach Synagoge in Budapest	163
PEREMICZKY Szilvia	
Jónás könyvének olvasatai a zsidó és egyetemes kultúrtörténetben	
Oláh János (z"l) emlékére	167
RACS Csaba	
A jeruzsálemi templom küszöbe alól fakadó vízforrás látomása	
(Ez 47,1-12) a keresztény bibliai hagyományban	175
SIMON Zsolt	
Hogyan lehet ellenállni a teljes asszimiláció fenyegetésének?	186
SZÁNTÓNÉ DR. BALÁZS Edit	
Zsidók részvétele Szombathely modernizációjában témához	
A Heimlerek	197
SZATMÁRI Györgyi	
„Barátainnak mondtalak titeket” (Jn 15,13)	
Megfontolások a negyedik evangélium barátságához	207
SZÉCSI József	
A II. Vatikáni Zsinat hatása a zsidó–keresztény párbeszédre!	218
SZITA Szabolcs	
Az Apostoli Szentszék az életek mentéséért	222
Tibor TONHAIZER	
From schismatics and heretics to separated brethren ecumenical	
cornerstones of the second vatican council	244
TÓTH-TAKÁTS Judit	
Romantikus apokrif?	
Kérdések Fanny Hensel zongoraciklusának margójára	251
UDVARVÖLGYI Zsolt András	
Iszlám hit vs. szocialista kultúrpolitika	
Germanus Gyula: „Allah Akbar!” c. könyvének újrakiadásáról	267
VÍZ Péter:	
Keresztényellenes jogsértések a világban – 2022	
Keresztény–Zsidó Teológiai Évkönyv – 2001–2022	
Szerzői bibliográfia	288
Keresztény–Zsidó Teológiai Évkönyv	
Dokumentummelléleteinek bibliográfiája – 2012–2018	307

BIRÓ Tamás

Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem

Eötvös Loránd Tudományegyetem

KÉT KOMMENTÁR GEN 17-HEZ

A bibliai szöveg szétcincálása, majd összevarrása, avagy Ábrahám körülmetélése háromszorosan

„26. Ábrahámot és fiát, Jismáelt még ugyanaznap körülmetélték, 27. ahogy minden férfi az otthonában, akár ott született, akár ezüstért vették egy idegentől, mind vele együtt metéltek körül.”

Fejezetünk Ábrahám és Isten szövetségét mondja el háromszorosan, három műfajban. Az 1–14. versek jogi szerződést imitálnak, a 15–23. versek egy eredetmagyarázó (ún. *etiologikus*) történetet tartalmaznak, míg a 24–27. versek a Tóra első könyve egyik alapvető műfajához, az ősatyák tárgyyszerű krónikájához térnek vissza. Az előző kettőt egy kerettörténet (1a, 3 és 22-23) fűzi össze és ágyazza bele a nagyobb narratívába: Isten megjelent Ábrahámnak, Ábrahám földre borult előtte, majd Isten „felemelkedett”. Hogyan viszonyul egymáshoz ez a három egység?

Az előző fejezet azzal végződik, hogy Ábrahám 86 éves volt, amikor megszületik Hágártól, a száműzött, majd visszafogadott szolgálójától fia, Jismáel (16,16). Olvassuk tovább a Tórát: „Ábrahám 99 éves volt, amikor...” (17,1), majd ugorjunk egy nagyot: „...[amikor] fogta Ábrahám a fiát, Jismáelt, valamint a házában születetteket és a pénzen vásároltakat, Ábrahám házában minden férfiúját, és megmetélte őket az előbőrüknél” (23). Ábrahám korából kikövetkeztethető, de rövidesen a 25. vers is említi, hogy fia ekkor tizenhárom éves. Vagyis a körülmetélés a nagykorúság (a pubertás, a szexuális élet) kezdetét jelző átmeneti rítus lehetett tizenhárom éves korban, mint ahogy a mai napig az egyes közel-keleti népeknél. (A közhiedelemmel ellentétben, az iszlámban eltérő szokások vannak életben a körülmetélendő fiú korára vonatkozóan.)

A történet azonban ennél bonyolultabbá válik a Tóra előttünk fekvő szövegében, ugyanis nem csak a fiú, hanem apja és egész háza népe is körülmetéltetik. Ennek okát a fejezet első harmada tartalmazza, amelynek szerkezete egy szerződést idéz. Figyeljük meg közelebbről ezt a szövegrészt.

Az időpont megjelölése (1a) és a szerződő felek bemutatása (1b) után előbb a szerződés összefoglalását találjuk meg (az 1. vers legvégén és a 2. versben):

szerződéskötés két fél között, melynek tárgya az, hogy Ábrahám fedhetetlenül jár Isten előtt, Isten pedig megsokasítja Ábrahámot. (A 3. vers kilóg a szerződésből, az a kerettörténet része, és a szerződés beágyazását segíti az ősatyák narratívájába. Ezt a mondatot most időlegesen emeljük ki, tegyük a vágólapra.) A 4. verssel kezdődően a szerződés az egyik félre, Istenre vonatkozó kötelezettségeket sorolja fel: „*Ami engem illet, íme a szövetségem veled*”. Itt a modern korban kettőspont következne, majd egy tételes felsorolás: (a) sok nép atyává teszek (ennek megfelelően megváltoztatom a nevedet is), megsokasítalak, sőt királyok származnak majd belőled; (b) az istened leszek, neked és leszármazottaidnak; valamint (c) neked és utódaidnak adom Kánaán földjét.

Az (a) pont beleilleszkedik a megelőző és a következő fejezetek fő témájába. A gyermektelenség és az arra adható válaszok közti választás sok ókori és mai házaspárnak okozott már dilemmát, de Isten a történetünkben a sorstragédia megoldójaként jelenik meg. A (b) pont ókori kontextusban értelmezendő: minden népnek megvolt a maga védőistene, az amonitáké Milkom, a moabitáké Kemos, az edomitáké Qosz, míg Izraelnek mostantól az Örökkévaló. Végül, a (c) pont – egy motívum, amely az ősatyák történetében elszórva bukkan elő – összekapcsolja Izrael népét és Izrael istenét Izrael földjével. Ez a kapocs a babilóniai fogságtól kezdve kap majd teológiai jelentőséget, amelyet úgy értelmez a bibliai (deuteronomista) történetírás, hogy Izrael népe megszegte a szerződését Izrael istenével, és ezért elveszítette jogát Izrael földjére (vö. Deut 11,13–21-gyel, a *Sema* második részével).

Miután az első fél kötelezettségeit felsoroltuk, a 9. verstől kezdve a másik fél vállalásait ismerteti a szerződés: „*Ami téged illet, őrizd meg a szövetségemet, te és leszármazottaid mindörökké.*” Majd a szerződés kifejti, mi is ez a szövetség: a körülmetélés szövetsége (*brit mila*, közismertebb askenázi kiejtéssel: *brisz miló*). Méghozzá nyolcnapos korban kell a körülmetélést elvégezni – vagyis fejlődésnek ezen a pontján az óizraelita vallás szakított az ókori keleti népek szokásával, a körülmetélés immár nem a felnőtté váláshoz, hanem a születéshez kapcsolódó átmeneti rítus. A 14. vers stílusában elüt az eddigiektől, a Tóra későbbi törvénykönyveit idézi azzal, hogy már egy egész népet feltételez, és büntetési tételt szab ki a törvény megszegőire. (Kikacsintás a jövőre, vagy későbbi betoldás?) A jelen szerződés kontextusában olvasva mégis úgy hat, mintha a szerződés be nem tartójára vonatkozó záradék lenne.

Eddig tart fejezetünk első egysége, amely két fél közötti jogi szerződésként értelmezhető.

A középső rész a család neveinek az eredetét (etimológiáját) mutatja be: hogyan lett Szárájból Sára, és honnan származik az Izsák név. Utóbbira fejezetünk eltérő magyarázatot ad, mint a következő fejezet (18,12–15), hiszen előbbiben Ábrahám, utóbbiban Sára nevet. Kétszer ígértetik meg Izsák születése, és kétszer kap nevet.

A bibliakritika az utóbbit a Tóra régebbi rétegéhez (J) sorolja, amelynek fő témája ezekben a fejezetekben a gyermektelenség, így nem meglepően Sáráé a főszerepe. Az előbbi viszont egy kései réteg (P), amelyet az Ábrahámval kötött szövetség és a rítus részletei határoznak meg. Ezért itt is Ábrahám kerül a középpontba.

Ami Ábrahám nevét illeti, annak megváltoztatásáról már olvastunk az 5. versben, ezért fejezetünk középső részéből hiányzik ez a darabka információ. Pedig logikailag ideillene, hiszen mind Ábrahám, mind Sára egy *hé* betűt kapnak, és központi téma az utódok sokasága. Persze, utóbbi miatt, a szerződés 1. (a) pontjához fűzve sem lóg onnan nagyon ki. De egy kivágás-és-beillesztés mozdulattal képzeletben emeljük át az 5. verset ide, és nézzük meg mit kapunk. A családbeli nevek eredetmítosza teljessé, a szerződés szövege pedig gördülékenyebbé válik: „...leszel majd népek sokaságának atyjává. ~~Ne nevezted Ábrámnak, hanem legyen a te neved Ábrahám, mert népek tömegének atyjává teszed.~~ Megszaporítalak téged...”.

A 23. vers lezárja a sztorit: miután új nevet, áldást és sok utódra vonatkozó ígéretet kaptak, minden férfi körülmetéltetik. (A megfogalmazás nehézségére a következő kommentár tér vissza.) Értelmezhető a körülmetélkedés a névadáshoz kapcsolódó szertartásként – mint azt a későbbi zsidó hagyományból is ismerjük. Megpecsételi az áldást, a fejezet első része szerinti szerződést. És természetesen adódik a kapcsolat a nemi szerv rituális megjelölése és az utódok sokaságára vonatkozó ígéret között is.

A 24. versben stílusteremtést érezhetünk. A jogi szöveg egy szigorú szerkezetet követ, míg a családregény érzelemdús: főszereplőnk nevet, meglepődik, és aggodódik egyszerre a már életben lévő fiáért. Ezzel szemben az utolsó néhány vers felsorolása száraz, leltárkönyvre emlékeztet. Egyértelművé teszi, összefoglalja a történeteket.

Fussuk át még egyszer fejezetünk középső egységét (15–23. versek), és olvassuk azt össze a 16. és 18. fejezettel: ugye milyen kerek családregényt kapunk? Már látom lelki szemem előtt a brazil szappanoperát, *Meddőség és szerelmi háromszög* címmel, amelynek fő kérdése az, hogy Ábrahám hogyan viszonyuljon két fiához, és visszatérő motívum a névadás is. De a Biblia nem egy brazil szappanopera, ezért beékelődik a szövegbe Isten és Ábrahám más műfajba tartozó szerződése, valamint ennek húsbavágó következményei.

A szöveg három darabkáját, mint három szövegdarabot, a szerkesztő néhány versnyi öltéssel összevarrta. Láttuk már, hogy ilyen a korábban vágólappal kitett 3. vers, és ilyen a 9. vers eleje is, amelyek az elbeszélő kerettörténet fel-felbukkanásai a szerződés szövegén belül. Ilyen az 5. vers, amely az *Ábrahám* név eredetét kiemeli a fejezet középső részéből, és beilleszti a szerződésbe. „Cserébe”, a szerződésre történő utalás bekerül a középső egységbe is. Ha a 19. vers második felét és a 21. verset kihagynánk, nem lenne hiányérzetünk a szöveget olvasva. De

ezek a mondatok biztosítják azt, hogy a fejezet első részében megkötött szerződés Izsákra is (értsd: Jismáelre ne) vonatkozzon. A 22. és a 23. vers lezárja Ábrahám és Isten párbeszédét, és felvezeti a férfiak tényleges körülmeteléséről a fejezet végén található elbeszélést. A 23. és a 26–27. versek elbeszélő múlt formájában viszhangozzák azt, ami a 13. versben még csak egy jövőre vonatkozó parancsolat.

A bibliai szöveget a ma használatos fejezetekre a középkori keresztény teológusok bontották fel – nem ritkán a zsidó hagyománytól eltérő értelmezés szerint. A 17. fejezet azonban, kétség nem fér hozzá, egy egységet alkot, bárki is olvassa azt. A fenti gondolatmenet a kései 19. század, korai 20. század bibliatudományának több módszertani felismerését is használta. Előbb a szövegben előforduló műfajokat azonosítottuk (formakritika), majd a szöveg forrásait, amelyek egymástól eltérő hangsúlyokat, teológiai nézőpontokat vagy éppen stílusokat képviselnek (forráskritika). Végül megfigyeltük, miként jön létre ezekből az eltérő elemekből egy egységes benyomást keltő szöveg (redakciókritika). A következő kommentár a bibliatudomány további megközelítési módjaiból nyújt az ízelítőt: a kanonizált, szentként elfogadott írás értelmezéseiből (receptiótörténet, értelmezéstörténet) és a 21. századi vallástudomány (a kognitív rítuselmélet) nézőpontjából.

Ki metélte körül Ábrahámot?

A körülmetelés parancsolata Lev 12,3-ban feketén-fehéren szerepel: „a nyolcadik napon metéltessék körül [a szülő nő fiú magzata] előbőrének húsa.” Vajon hányan ismerik ezt az előírást? Vajon miért mindig csak az Ábrahám-sztorira gondolunk, egy elbeszélésre a tóraadást megelőző korokból, és nem a tisztán és egyértelműen rituális szabályokat tartalmazó szövegre? Mi adja a történetmesélés erejét a jogi forráshoz képest?

Fejezetünkben a *körülmetélni* ige mindvégig *nifal* igetörzsben van, amely passzív vagy mediális jelentést fejezhet ki: ’körülmetéltetik’ vagy ’körülmetélődik’. Egyetlen kivétel a 11. versbeli *unemaltem* alak, amelyet a középkori kommentárok *qal* (azaz aktív) igeiként olvastak (’és metéltétek körül előbőrötöket’, ld. pl. Rasit és Abraham Ibn-Ezrát), de mai nyelvészeti ismereteink szerint ez is *nifal* alaknak tekintendő (’és metéltessetek körül előbőrötöknél’).

A medio-passzív igenem akkor használatos, ha a cselekvő – a „logikai alany”, szaknyelven: az *agens* – megjelenítése nem szükséges a mondatban. Előző mondatom éppen azt illusztrálja, amiről szól. Nehézkes, de megspóroltam annak nevesítését, hogy ki is az a beszélő, aki a medio-passzív igenemet használja, mert nem akarja megjeleníteni a mondat ágensét. De vajon a Biblia szerzője miért spórolta ki a szövegből azt, hogy megnevezze Ábrahám körülmetelőjét?

Vallástörténeti szemszögből olvasva a szöveget, könnyen adódik a megoldás: ki más metélte körül Ábrahámot, mint maga Isten? Rabbikus szemszögből sem

lenne eretnokség ez a válasz, hiszen például Rasi megengedi azt, hogy Isten személyesen temesse el Mózeset (Rasi *ad Deut* 34,6). Mégsem választják mestereink ezt az opciót. De egy vallástörténész megteheti, hogy fejezetünket úgy olvassa, mint a görög mitológiát, ahol istenek és emberek a maguk fizikai valójukban találkoztak egymással. Lehet, hogy szövegünk legősibb verziójában Isten abban az értelemben „jelent meg” (17,1) Ábrahámnak, mint a fölöttem lakó szomszéd, ha becsönget hozzám. A jelenet végén pedig amikor „befejezte a beszédét, felszállt Isten Ábrahámtól” (17,23), akárcsak a felső szomszédom. Egy ilyen fizikai találkozás kontextusában evidens, hogy Isten maga végezze el a körülmetélést. Azonban a későbbi szerkesztők – érvel a vallástörténész – átfogalmazták a szöveget, és passzív igealakokat használtak, hogy a szöveg jobban megfeleljen az időközben egyre kevésbé antropomorf istenképnek.

A zsidó hagyományban leginkább elfogadott válasz az, hogy Ábrahám önmagát metélte körül (például Gen Rabba 48:4–5). Ezt a választ egy természetfeletti csavarral egészíti ki egy korai midrás (Gen Rabba 49:2): „Mégkérdezte [Ábrám Istentől]: ki metél körül engem? Azt válaszolta: Saját magad. Ábrám azonnal megfogta a kést, és megragadta az előbőrét, hogy levágja, de megijedt, hogy túl idős. Mit tett a Szent-áldassék-Ő? Megfogta a kezét, és vele együtt vágta.”

Egy ettől eltérő választ találunk a kései *Tanhuma Jelamedenu* midrásgyűjteményben (varsói kiadás, *Lekh lekha* 17), amely arra hívja fel a figyelmet, hogy az isteni kinyilatkozást, miszerint „megkötöm szövetségem közted és köztem”, egy látszólag oda nem illő beszúrás követi (ld. az előző kommentárt): „és Ábrám leborult arcra”. Ennek magyarázata a midrás szerint az, hogy Ábrámot egy skorpió megcsípte, és ekkor fedezte fel, hogy csodálatos módon körülmetélődött. (Tehát a *nifal* alakot ez az olvasat mediális jelentésben érti.)

Más hagyományok különböző bibliai szereplőket hívnak segítségül, hogy ők metéljék körül főhősünket. A késő ókori *Pirké de-rabbi Eliezer* szerint Sém, Noé fia volt az, aki körülmetélte Ábrahámot és Jismáelt. Tegyük hozzá, van olyan hagyomány, amely szerint Sém pedig körülmetélve született. Anan ben David, a 8. századi eretnek, akit a későbbi hagyomány a karaita mozgalom megalapítójának tekint, azt sugallja, hogy Ábrahám és Jismáel egymást metélhették körül. Római Szent Hippolitosz egyházatya pedig a 3. század elején azt javasolta, hogy Malkicedek, Sálem papja (Gen 14,18) lett volna a tettes. (Őt a rabbinikus irodalomban ráadásul néha Sém-mel azonosítják.) Tehát számos válasz létezik, de érdekes módon sok elképzelhető opció, például Sára vagy Eliezer, Ábrahám szolgája jellemzően nem merül fel. Miért?

(Zárójeles észrevétel: figyeljük meg, hogy az értelmezések még abban is eltérnek egymástól, hogy vajon Ábrahám az Istennel folytatott párbeszéd közben, avagy aznap, de a dialógus után, Jismáellel és háza népével közösen metélkezett-e körül.)

A kérdésekre adott válaszom túllép a bibliai szöveg értelmezésén. A vallást egy komplex rendszernek tekintem, egy „spagettinek”, amelyben szövegek, rítusok, szakrális helyek, naptári ünnepek, kegytárgyak, vallási specialisták, ideológiák, viselkedési normák, közösségi intézmények, vallási funkciót betöltő épületek és még nagyon-nagyon sok „spagettiszál” áttekinthetetlenül összebogozódik. Egy vallás szentiratának értelmezése összefügg a „spagetti” többi részével is. Ábrahám körülmetélése minden későbbi körülmetélés prototípusa, és mivel a körülmetélés a zsidó identitás szimbóluma, ezért a bibliai történet értelmezése áttételesen összekapcsolódik a zsidósághoz való tartozás minden aspektusával is.

A halákha hivatalos (a kognitív vallástudomány kifejezésével: teológiailag korrekt) álláspontja szerint mindenki végezhet körülmetélést, például rabszolga, nő, kiskorú és vérzékenység veszélye miatt körülmetéletlen zsidó férfi is (Hilkhot Mila 2:1; Sulhan arukh JD 264:1). Nem zsidó ne metéljen körül, de ha már megtörtént, a szertartás érvényes lehet.

Azonban ez nem volt mindig így. A talmudi rabbik még vitatkoztak a kérdésről (b AZ 27a), és ma is sokan gondolják úgy, hogy csak körülmetélt személy metélhet körül másokat. A körülmetélést követő ünnepi étkezésen a német zsidók körében szokás volt egy dalt énekelni, amely szerint „egy nő körülmetélhet, de egy nem zsidó nem metélhet körül, mivel csak körülmetéltek metélhetnek körül”: meglepő állítás, de utalás az említett talmudi vitára, amely szerint a zsidó nők számára azért engedélyezett a körülmetélés elvégzése, mert ők „eleve körülmetéltek” számítanak. Ennek az oka egyes kognitív elképzelések szerint az, hogy egyszerűbb elképzelni egy olyan rítust, amelynek hatékonyságát az adja, hogy az ágense – a végrehajtója – maga is keresztülment a rítuson.

A „halákhikusan korrekt” felfogás szerint a körülmetélés csupán egy a parancsolatok közül (Lev 12,3). Igaz, kiemelten fontos parancsolat. De egy zsidó anyától született gyermek akkor is zsidó, ha elmarad a körülmetélés: mert például vérzékeny vagy beteg, vagy mert nem áll rendelkezésre megfelelő szakember... vagy egyszerűen mert leánygyermekről van szó. Ezzel szemben az „intuitív” felfogás úgy tekint a körülmetélésre, mint egy olyan átmeneti rítusra, amellyel „a fiú belép Ábrahám szövetségébe”, azaz – és itt válik „teológiailag inkorrektté” a gondolatmenet – amely révén zsidóvá válik. Az „Ábrahám szövetsége” kifejezés nem több egy erős szimbólumnál, de a közfelfogás *akaratlanul* azonosítja a zsidó identitással. Márpedig Ábrahám szövetségébe csak az tud beléptetni másokat, aki maga is tagja Ábrahám szövetségének – tartja a közfelfogás *akaratlanul*. Az *akaratlanul* szót kiemeltem: bárki, aki tudatosan reflektál erre a gondolatmenetre, el fogja vetni azt. Mégis, a kognitív vallástudomány szerint a vallási jelenségek dinamikájában nagy jelentőségűek a nem reflektált („intuitív”, amelynek ellentéte a „teológiailag korrekt”) folyamatok is.

Tehát egy itt és most zajló körülmetéléstől intuitív módon elvárjuk, hogy annak végrehajtója (ágense) olyan mohél legyen, akit szintén körülmetélt egy olyan mohél, akit szintén körülmetélt egy olyan mohél... akit szintén körülmetélt egy olyan személy, akit körülmetélt Ábrahám. Tehát az itt és most zajló körülmetelés „erejét” az adja, hogy egy (rekurzív, nem meghatározható hosszúságú) láncolattal visszavezethető Ábrahámig.

Ha Ábrahámot Isten maga metélte körül, vagy egy csoda segítségével metélődött körül, esetleg saját magát metélte körül természetfeletti körülmények között, isteni segítséggel, az határozottan felkelti az érdeklődésünket. Sém, az ősatya, vagy (a néha vele azonosított) Malkicedek, Sálem papja szintén izgalmas értelmezések, mert ezek szerint az első körülmetelés ágense egy eleve (csodálatos módon) körülmetélten született személy, ill. a legelső ismert pap, aki már korábban is megáldotta Ábrahámot. Sárával vagy Eliezerrel indítani a láncolatot, valljuk be, nem lenne ennyire különleges. Bármelyiket is választjuk Gen 17 létező értelmezései közül, az áttételesen még erősebbé teszi saját zsidóságunk egyik kulcsfontosságú rítusát.

Mindezt nem tudja a Lev 12,3-beli száraz parancs, csak az érdekesítő Ábrahám-sztori. Saját zsidóságunk, saját vallási életünk miatt árnyékolta be Gen 17 elbeszélése – és annak izgalmasabbnál izgalmasabb értelmezései – a Lev 12,3-beli micvát.